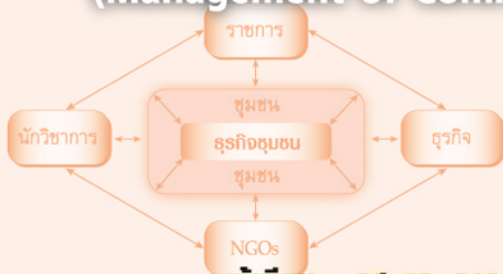

ธุรกิจชุมชน เส้นทางที่เป็นไปได้

เอกสารตำราหลัก ประกอบการเรียนการสอน
หลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรบัณฑิต สาขาการปกครองท้องถิ่น

วิชา การจัดการวิสาหกิจชุมชน
(Management of Community Enterprises)

ผู้เขียน : รศ.ดร. นรงค์ เพ็ชรประเสริฐ

ธุรกิจชุมชน เส้นทางที่เป็นไปได้

เอกสารตราหลัก ประกอบการเรียนการสอน
หลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรบัณฑิต สาขาการปกครองท้องถิ่น
วิชาการจัดการวิสาหกิจชุมชน
(Management of Community Enterprises)

ผู้เขียน : รศ. ดร. นรงค์ เพ็ชรประเสริฐ

ธุรกิจชุมชน : เส้นทางที่เป็นไปได้

ผู้เขียน : รศ. ดร. ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ

ราคา 220 บาท

พิมพ์ครั้งที่ 1 : กรกฎาคม 2557

สงวนลิขสิทธิ์โดย : บริษัท เอ็กซ์เปอร์เน็ท จำกัด

จัดพิมพ์โดย : บริษัท เอ็กซ์เปอร์เน็ท จำกัด
2387 อาคารรวมทุนพัฒนา อ. เพชรบุรีตัดใหม่
บางกะปิ ห้วยขวาง กรุงเทพฯ 10310
โทร. 0-2718-1821 (10 คู่สาย)
แฟกซ์ : 0-2718-1831
<http://www.expemetbooks.com>
<http://www.expemetplus.com>
e-mail: public@expemetbooks.com

พิมพ์ที่ : บริษัท ออฟเซ็ท ครีเอชั่น จำกัด
โทร. 0-2870-2630-2, 0-2870-2629

ข้อมูลทางบรรณานุกรมหอสมุดแห่งชาติ

รศ.ดร. ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ.

ธุรกิจชุมชน : เส้นทางที่เป็นไปได้.--กรุงเทพฯ : เอ็กซ์เปอร์เน็ท, 2557.
242 หน้า.

1. ธุรกิจชุมชน. 2. ชุมชน--แง่เศรษฐกิจ. I. ชื่อเรื่อง.
307.333

ISBN 978-974-414-338-9

คำนำผู้เขียน

ธุรกิจชุมชน : เส้นทางที่เป็นไปได้ เล่มนี้ เป็นเล่มที่พิมพ์เผยแพร่ในวงกว้างเป็นครั้งที่สอง (พิมพ์ครั้งแรกปี 2542) แต่ถ้านับรวมที่มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิตขออนุญาตนำเอาบางส่วนไปจัดพิมพ์เป็นตำราประกอบการเรียนการสอน ก็อาจจะนับได้ว่าเป็นการพิมพ์ครั้งที่สาม

หนังสือเล่มนี้ เป็นผลผลิตของงานวิจัยเรื่อง “การศึกษาเบื้องต้นของความเป็นไปได้ในการจัดตั้งธุรกิจชุมชน” โดยผู้เขียนได้สอดแทรกแนวคิดและทฤษฎีไว้ในงานวิจัยด้วย

เมื่อบริษัทเอ็กซ์เปอร์เน็ท จำกัด ขอลิขสิทธิ์จัดพิมพ์เป็นตำรา ผู้เขียนก็คิดที่จะปรับปรุงเปลี่ยนแปลงสำนวนการเขียน และวิธีการเขียนให้อยู่ในลักษณะตำราทั่วๆ ไป คือ ไม่มีสีสรรของงานวิจัย ที่สะท้อนให้เห็นการค้นคว้าการทำงานสนาม และการอ้างอิงแหล่งข้อมูลต่างๆ

แต่สุดท้ายก็เห็นว่าควรคงลักษณะของงานวิจัยไว้ เพราะด้านหนึ่งต้องการสะท้อนให้เห็นบรรยากาศแห่งความรู้ที่ได้มาจากการวิจัย มีข้อมูล มีหลักฐาน มีหลักเกณฑ์ ไม่ใช่เป็นเฉพาะความรู้และความเห็นของผู้เขียน อีกด้านหนึ่งเห็นว่าน่าจะเป็นประโยชน์กับนักศึกษาที่จะได้เข้าใจถึงกระบวนการได้มาซึ่งความรู้โดยวิธีการวิจัย เป็นตัวอย่างให้แก่นักศึกษาที่ต้องทำรายงาน และผู้ที่ศึกษาต่อระดับปริญญาโทต่อไป

4 ชุรกิจชุมชน : เส้นทางที่เป็นไปได้

การจัดพิมพ์ครั้งที่สอง เป็นการจัดพิมพ์ฉบับสมบูรณ์ที่มีการแก้ไขบางส่วนให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น แม้ว่าจะมีแนวคิด ทฤษฎี และวิธีการที่เป็นเศรษฐศาสตร์อยู่พอสมควร แต่โดยภาพรวมแล้วเนื้อหาของหนังสือเล่มนี้ ก็มีได้มีลักษณะเป็นวิชาการเศรษฐศาสตร์บริสุทธิ์ แต่มีมิติทางสังคม การเมือง และวัฒนธรรมผสมผสานอย่างกลมกลืนอยู่ด้วย

จึงหวังว่าตำราเล่มนี้คงจะเหมาะสมกับนักศึกษาระดับปริญญาตรี (หรือแม้แต่ปริญญาโท) ของหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรบัณฑิต โดยเฉพาะที่เป็นหลักสูตรสำหรับผู้ทำงานในองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น เพราะแนวคิดทฤษฎีและตัวอย่างรูปธรรมล้วนแต่ได้มาจากท้องถิ่น และชุมชนทั้งในประเทศและนอกประเทศทั้งสิ้น

สุดท้ายผู้เขียนขอขอบคุณผู้ที่เกี่ยวข้องกับงานชิ้นนี้ ตั้งแต่เริ่มตั้นงานวิจัยจนเสร็จสิ้นงานวิจัย และกลายเป็นตำราเล่มนี้ และบริษัทเอ็กซ์-เปอร์เน็ท จำกัด ที่ได้ทำให้งานวิจัยชิ้นนี้ได้รับการจัดพิมพ์เป็นครั้งที่สอง ในฐานะของการเป็น “ตำรา” สำหรับนักศึกษาปริญญาตรีหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรบัณฑิตผู้มาจากองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นส่วนต่าง ๆ ของประเทศไทย

ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ

มิถุนายน 2550

สารบัญ

	หน้า
คำนำผู้เขียน	4
บทที่ 1 : แนวคิดและทฤษฎี	11
1.1 ความสำคัญของปัญหา	11
1.2 แนวคิดเรื่องธุรกิจชุมชนในต่างประเทศ	23
1.2.1 ชุมชนสหกรณ์สังคมนิยมของ โรเบิร์ต โอเวน	24
1.2.2 พรีเอ กับ ฟาลังสแตร์	28
1.2.3 หลุยส์ บลังก์	31
1.2.4 ขบวนการสหกรณ์	33
1.3 ธุรกิจชุมชนในต่างประเทศที่น่าสนใจ	34
1.3.1 มอนตราคอน : กรณีที่น่าสนใจในประเทศสเปน	34
1.3.2 ธุรกิจชุมชนในประเทศด้อยพัฒนา	49
1.4 วิธีการศึกษา	58
1.4.1 กรอบการวิเคราะห์เพื่อพิจารณาความเป็นไปได้ ในการจัดตั้งธุรกิจชุมชน	58
1.4.2 การเก็บข้อมูลและแหล่งข้อมูล	60
1.4.3 ขอบเขตการวิจัย	61
1.4.4 วัตถุประสงค์ของการวิจัย	61

6 ธุรกิจชุมชน : เส้นทางที่เป็นไปได้

หน้า

บทที่ 2: การศึกษาเรื่องธุรกิจชุมชนในประเทศไทย	65
---	----

บทที่ 3: การศึกษาความเป็นไปได้ในการจัดตั้งธุรกิจชุมชน	97
---	----

3.1 ความหมายของ เศรษฐกิจชุมชน ธุรกิจชุมชน และ บริษัทธุรกิจชุมชน ที่จะนำมาใช้วิเคราะห์และศึกษา ในบทนี้	98
3.1.1 เศรษฐกิจชุมชน	98
3.1.2 ธุรกิจชุมชน	99
3.1.3 บริษัทธุรกิจชุมชน	102
3.2 กิจกรรมเชิงธุรกิจ	106
3.3 ความเป็นไปได้ในการจัดตั้งธุรกิจชุมชนต่างๆ	111
3.3.1 จะผลิตอะไรหรือทำอะไร ?	112
3.3.2 จะผลิตอย่างไรหรือทำอย่างไร ?	119
3.3.3 ใครคือลูกค้า ? จะขายใคร ? อย่างไร ?	123
3.3.4 รูปแบบที่เหมาะสมของธุรกิจชุมชน	127
3.4 ปัจจัยกำหนดความสำเร็จ และความล้มเหลวของธุรกิจ	139
3.4.1 ปัจจัยด้านการเงินหรือเงินทุน	140
3.4.2 ปัจจัยด้านการตลาด	141
3.4.3 ปัจจัยด้านการผลิต	142
3.4.4 ปัจจัยด้านการบริหารจัดการ	143

3.4.5	ปัจจัยด้านผู้นำ	146
3.4.6	ปัจจัยด้านแรงงาน	148
3.4.7	ปัจจัยการมีส่วนร่วมของสมาชิก	150
3.4.8	ปัจจัยเกี่ยวกับระเบียบข้อบังคับขององค์กร	152
3.4.9	ปฏิสัมพันธ์กับภายนอก	153
บทที่ 4 :	บริษัทธุรกิจชุมชนหัวไทร : กรณีตัวอย่าง	161
	การศึกษาความเป็นไปได้ในการจัดตั้งธุรกิจชุมชน	
4.1	พัฒนาการแห่งแนวคิด	161
4.2	การระดมความคิดและความร่วมมือ	169
4.3	การวิเคราะห์ความเป็นไปได้	176
4.3.1	การเลือกพื้นที่โครงการทดลอง	177
4.3.2	การวิเคราะห์อุปสงค์อุปทาน	183
4.3.3	ความได้เปรียบเชิงเปรียบเทียบ	186
4.3.4	ผู้ทำการผลิตและผู้ที่เกี่ยวข้อง	188
4.3.5	ช่องทางการตลาด	189
4.4	การเข้าสู่ธุรกิจการค้าปลีก	190
4.5	โครงสร้างการจัดตั้งและการบริหารของ บริษัทธุรกิจชุมชนหัวไทร	193

8 ธุรกิจชุมชน : เส้นทางที่เป็นไปได้

	หน้า
4.6 ปัจจัยแห่งความสำเร็จและความล้มเหลว	200
4.6.1 ปัจจัยด้านการเงิน	200
4.6.2 ปัจจัยด้านการผลิต	200
4.6.3 ปัจจัยด้านการตลาด	201
4.6.4 ปัจจัยด้านบริหารจัดการ	201
4.6.5 ปัจจัยด้านผู้นำ	202
4.6.6 ปัจจัยด้านแรงงาน	202
4.6.7 ปัจจัยการมีส่วนร่วมของสมาชิก	202
4.6.8 ปัจจัยเกี่ยวกับระเบียบและข้อบังคับขององค์กร	202
4.6.9 ปฏิสัมพันธ์กับภายนอก	203
4.7 ความเป็นไปได้ในการใช้ “Model” บริษัทธุรกิจชุมชน หัวไทร	203
บทที่ 5 : สรุปและความคิดเชิงกลยุทธ์	205
5.1 ความจำเป็นในการศึกษาธุรกิจชุมชน	205
5.2 พัฒนาการธุรกิจชุมชนในต่างประเทศ	208
5.3 ธุรกิจชุมชนในประเทศไทย	208
5.4 หัวไทร Model	210
5.4.1 ขั้นตอนเตรียมการ	211
5.4.2 ขั้นตอนปฏิบัติงาน	212
5.4.3 การติดตามและประเมินผล	213

	หน้า
5.5 แนวคิดเชิงทฤษฎีและบททดลองเสนอ	214
5.5.1 แนวคิดเชิงทฤษฎี	214
5.5.2 การอธิบายด้วยรูปเรขาคณิตอย่างง่าย	222
5.5.3 บททดลองเสนอ กลยุทธ์การเพิ่มปริมาณเงิน ของชุมชน	229
บรรณานุกรม	236
ประวัติผู้เขียน	241

ตัวอย่าง

ကျွန်ုပ်တို့

แนวคิดและทฤษฎี

1.1 ความสำคัญของปัญหา

ภายใต้ระบบเศรษฐกิจทุนนิยมที่มีการเร่งรัดพัฒนาอุตสาหกรรมมาตั้งแต่ปี 2504 นับได้เกือบ 40 ปีแล้วนั้น ระบบเศรษฐกิจและสังคมไทยได้เปลี่ยนแปลงไปมาก จากระบบเศรษฐกิจที่มีภาคเกษตรเป็นภาคนำทั้งการผลิต รายได้ และการจ้างงาน มาสู่การพัฒนาอุตสาหกรรมการค้า และบริการ แม้ว่าประชากรส่วนใหญ่ประมาณร้อยละ 51 (ข้อมูลปี 2541) ยังคงทำงานอยู่ในภาคเกษตร แต่รายได้ภาคเกษตรพื้นฐาน (ยังไม่แปรรูป) ปัจจุบันนี้เหลือเพียงประมาณร้อยละ 10 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศเท่านั้น

แม้ว่าเศรษฐกิจไทยภายใต้เข็มมุ่งสู่ความเป็นประเทศอุตสาหกรรม จะทำให้รายได้เฉลี่ยต่อคนเพิ่มขึ้นจากคนละ 2,106 บาท ในปี 2503 เป็น 68,000 บาท ในปี 2538 แต่ลึกลงไปในตัวเลขเหล่านี้คือความแตกต่างทางรายได้ ความร่ำรวยของคนกลุ่มน้อยและความยากจนของคนกลุ่มใหญ่ เกิดช่องว่างทางรายได้ระหว่างคนรวยกับคนจนออกไปทุกที จะเห็นได้จากตารางต่อไปนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งช่องว่างระหว่างคนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือกับคนกรุงเทพฯ

12 ธุรกิจชุมชน : เส้นทางที่เป็นไปได้

รายได้เฉลี่ยต่อบุคคล (บาท) เมื่อปี พ.ศ. 2503-2523

พ.ศ.	เหนือ	อีสาน	ใต้	กลาง*	กทม.
2503	1,454	1,056	2,594	2,537	5,716
2513	2,598	1,680	3,749	4,851	11,495
2523	3,951	2,616	5,255	7,060	19,462

ที่มา : กองบัญชีรายได้ประชาชาติ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

หมายเหตุ : * ภาคกลางมี 33 จังหวัด (รวมภาคตะวันออกเฉียง 6 จังหวัด และภาคตะวันตก 5 จังหวัด)

ปี 2536 ช่องว่างทางรายได้ขยายตัวเพิ่มขึ้นอีก

จะเห็นได้จากตารางข้างล่างนี้

ภาค	รายได้ต่อหัว (บาท)	สัดส่วนกทม./ภาคอื่นๆ
กทม.	208,455	-
ปริมณฑล	132,780	1.56
กลาง	42,373	4.92
ตะวันออก	77,476	2.69
ตะวันตก	36,509	5.71
อีสาน	14,818	12.39
เหนือ	25,920	8.04
ใต้	32,530	6.41

ที่มา : กองบัญชีรายได้ประชาชาติ

ความแตกต่างทางรายได้ของประชากรกลุ่มรวยและกลุ่มจน

หน่วย : %

		1988	1990	1992	1994	1996	1998
รวยที่สุด	20%	51.2	54.1	55.6	54.1	53.3	53.9
	20%	21.1	19.9	19.8	20.3	20.5	20.2
	20%	13.4	12.7	12.2	12.7	12.9	12.7
	20%	9.0	8.4	7.9	8.3	8.5	8.4
จนที่สุด	20%	5.2	4.9	4.6	4.6	4.8	4.8
สัดส่วน รวยที่สุด							
20% ต่อจนที่สุด							
20%		9.8	11.0	12.4	11.8	11.1	11.2

ที่มา : คำนวณจากตัวเลขของ สศช. และสำนักงานสถิติแห่งชาติ

นโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจตั้งแต่เริ่มต้นเป็นการพัฒนาที่ไม่สมดุล (unbalance growth) เน้นการพัฒนาอุตสาหกรรมและละเลยภาคเกษตรกรรม จึงทำให้ผลผลิตภาคอุตสาหกรรมมีสัดส่วนเพิ่มขึ้นขณะที่ผลผลิตภาคเกษตรกรรมมีสัดส่วนลดลงตามลำดับ

14 ธุรกิจชุมชน : เส้นทางที่เป็นไปได้

เปรียบเทียบผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ (GDP)

ภาคเกษตรและภาคอุตสาหกรรม

หน่วย : %

ภาค	2503	2513	2523	2533	2539
เกษตร	37.4	28.3	25.4	12.4	10.4
อุตสาหกรรม	10.6	16.0	19.7	26.1	29.3

ที่มา : สมุดสถิติรายปี และธนาคารแห่งประเทศไทย

เบื้องลึกแห่งแนวคิดการพัฒนาไม่สมดุลโดยการเน้นอุตสาหกรรม ก็คือ การสะสมทุนอุตสาหกรรมโดยการดูดซับมูลค่าส่วนเกินจากภาคเกษตรใน 2 ลักษณะ

ลักษณะแรก คือ การแลกเปลี่ยนไม่เสมอภาค (unequal exchange) นั่นคือ การซื้อสินค้าเกษตรราคาถูกจากภาคชนบท แล้วขายสินค้าอุตสาหกรรมราคาแพง ผลผลิตส่วนเกินที่ภาคเกษตรผลิตได้ก็จะถูกยักย้ายจากภาคเกษตรสู่ภาคอุตสาหกรรมผ่านกลไกตลาด ที่ภาคอุตสาหกรรมมีอำนาจในตลาดมากกว่า จึงทำให้การแลกเปลี่ยนไม่เสมอภาค โดยภาคเกษตรได้มูลค่าต่ำ แต่ภาคอุตสาหกรรมได้มูลค่าสูง

ลักษณะที่สอง แรงงานจากภาคเกษตรจะเคลื่อนย้ายสู่ภาคอุตสาหกรรม อันเนื่องจากรายได้ภาคเกษตรไม่พอเพียงเลี้ยงชีพ จึงต้องอพยพสู่ภาคอุตสาหกรรม ทำให้เกิดภาวะแรงงานล้นเกินในภาคอุตสาหกรรม กลายเป็นกองทัพแรงงานสำรอง (reserve army) ค่าจ้างแรงงานจึงถูก เปิดโอกาสให้ภาคอุตสาหกรรม “ขูดรีด” แรงงานหรือดูดซับเอามูลค่าส่วนเกิน (หรือมูลค่าที่เกินจากค่าจ้าง) จากแรงงานได้มาก ทำให้ภาคอุตสาหกรรมมีต้นทุนต่ำ กำไรสูง

การพัฒนาไม่สมดุลเป็นปฐมฐานของความแตกต่างทางรายได้ดังกล่าวแล้ว หากพิจารณาในเนื้อหาของการพัฒนาอุตสาหกรรมก็จะพบว่ารัฐบาลสนับสนุน และให้สิทธิพิเศษมากมาย กล่าวคือ

ในช่วงแรกของการพัฒนาอุตสาหกรรม รัฐบาลเน้นอุตสาหกรรมทดแทนการนำเข้า (Import Substitution Industries) จึงไม่เพียงให้สิทธิพิเศษเท่านั้น แต่ยังให้การคุ้มครอง กีดกันการนำเข้าจากต่างประเทศ เพื่อป้องกันมิให้การผลิตภายในถูกแข่งขัน บางกรณีอนุญาตให้มีการผูกขาด เช่น กรณีการถลุงแร่ของบริษัท THAI SAR Co. (Thai Smelting and Refining Company) และการผลิตกระจกแผ่นเรียบ (sheetglass) ของบริษัทกระจกไทยอาซาฮี การห้ามนำเข้ารถยนต์ตั้งแต่ปี 2508-2534 ก็เป็นการคุ้มครองอุตสาหกรรมรถยนต์ภายในประเทศที่ยาวนาน

ยิ่งกว่านั้น ตั้งแต่ปี 2501-2515 รัฐบาลเผด็จการมีนโยบายควบคุมแรงงาน ห้ามการเรียกร้องต่อรอง ห้ามการมีสหภาพแรงงาน ทั้งนี้ เพื่อให้ภาคอุตสาหกรรมเติบโตได้รวดเร็ว โดยไม่มีอุปสรรคขัดขวาง

ปี 2515 รัฐบาลได้หันมาสนับสนุนนโยบายอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออก (Export Oriented Industries) เนื่องจากอุตสาหกรรมทดแทนการนำเข้าต้องพึ่งตลาดภายในเป็นหลัก แต่ตลาดภายในมีกำลังซื้อจำกัด ประชากรส่วนใหญ่อยู่ในภาคเกษตรมีรายได้ต่ำ กำลังซื้อจึงเพิ่มช้ากว่าการเพิ่มของผลผลิต ยิ่งกว่านั้นจำนวนลูกจ้างแรงงานแม้จะเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ แต่ถูกกดค่าจ้าง รัฐบาลควบคุมการเรียกร้องต่อรอง กำลังซื้อจากส่วนนี้จึงต่ำเช่นเดียวกัน ทางออกจึงต้องเป็นการส่งออก

แต่การส่งออกต้องแข่งขันในตลาดโลก การแข่งขันมีเพียง 2 ด้าน คือ ด้านคุณภาพของสินค้า และด้านราคา

16 ธุรกิจชุมชน : เส้นทางที่เป็นไปได้

ในเรื่องคุณภาพของสินค้า ต้องพึ่งเทคโนโลยีและคุณภาพของวัตถุดิบ ซึ่งทั้งเทคโนโลยี วัตถุดิบ และเครื่องจักร ส่วนใหญ่ต้องนำเข้าจากต่างประเทศ จึงยากที่จะให้เหนือกว่าประเทศเจ้าของเทคโนโลยีได้ ดังนั้นจึงต้องหันมาแข่งขันด้านราคา นั่นคือ ขยายราคาถูกลง และการทำให้ราคาถูกลงมีเพียงอย่างเดียวที่ทำได้คือ ค่าแรงถูกลง เพราะด้านอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นเทคโนโลยี สินค้าทุน ต้องนำเข้า ไม่สามารถลดราคาได้ จึงมีแต่ค่าแรงเท่านั้นที่ลดราคาได้

ดังนั้น ในความต้องการของภาคอุตสาหกรรม ต้องการให้แรงงานจากชนบทเคลื่อนย้ายเข้าเมือง เพื่อให้เกิด “reserve army” เป็นความต้องการที่สวนกระแสกับนักศึกษาสังคมวิทยา ที่ไม่ต้องการให้คนจนเข้ามาแออัดในกรุงเทพฯ ประเด็นนี้ยังเห็นได้ชัดเจนตั้งแต่ปี 2535 เป็นต้นมา ที่อัตราเพิ่มของแรงงานชะลอตัวลง แรงงานที่อพยพเข้ากรุงเทพฯ มีจำนวนน้อยลง ภาคอุตสาหกรรมจึงหันไปนำเข้าแรงงานจากต่างประเทศโดยเฉพาะจากพม่า พิสูจน์ได้ชัดว่าอุตสาหกรรมในกรุงเทพฯ ต้องการให้แรงงานจากชนบทอพยพเข้ามา การเติบโตของชนบท การเพิ่มรายได้ของชนบท ซึ่งจะทำให้คนชนบทอพยพเข้าสู่ภาคอุตสาหกรรมลดลง เป็นสิ่งที่ขัดกับความต้องการของภาคอุตสาหกรรมมาโดยตลอด ยุทธศาสตร์แอบแฝง (hidden strategy) ของการพัฒนาอุตสาหกรรม จึงเป็นการยับยั้งการเติบโตของชนบท เพื่อกดดันให้แรงงานทั้งถิ่นฐานอพยพเข้าสู่ภาคอุตสาหกรรม

แต่ในขณะเดียวกัน ภาคอุตสาหกรรมต้องการอาหารราคาถูกลง เลี้ยงกรรมกร เพราะอาหารราคาถูกหมายถึงค่าครองชีพต่ำ ทำให้ภาคอุตสาหกรรมจ่ายค่าจ้างต่ำได้ ดังนั้น ภาคเกษตรจึงต้องมียู๋เพื่อผลิตอาหาร

จากยุทธศาสตร์ดังกล่าว ภาคเกษตรหรือภาคชนบทจึงกลายเป็นเพียงแหล่งผลิต “มูลค่าส่วนเกิน” (หรือผลิตสินค้าที่ใช้แรงงานมากแต่ได้ค่าตอบแทนน้อย) ให้ภาคอุตสาหกรรมขูดรีด และคงอยู่เพื่อความเติบโตของภาคอุตสาหกรรม ดังนั้นช่องว่างทางรายได้ระหว่างคนทำงานในภาคอุตสาหกรรมกับคนทำงานในภาคเกษตรจึงห่างกันมาก

การแก้ไขปัญหาดังกล่าว จำต้องมีการปรับเปลี่ยนในสามระดับแห่งปัญหา นั่นคือ ในระดับนโยบายการพัฒนา จะต้องเปลี่ยนจากการพัฒนาแบบไม่สมดุล สู่การพัฒนาแบบสมดุล (balance growth) นั่นคือ พัฒนาอุตสาหกรรมควบคู่อย่างสมดุลกับการพัฒนาเกษตรกรรม พัฒนาการผลิตสินค้าควบคู่ไปกับพัฒนาและดูแลสภาพแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ พัฒนาระดับรายได้ควบคู่ไปกับการกระจายรายได้ พัฒนาคนให้มีความเสมอภาคกันมากขึ้นในทุก ๆ ด้าน พัฒนาจิตใจ ความคิด และจิตสำนึกของคนให้รู้จักพอประมาณ ให้มีความพอดีระหว่างความต้องการตามภาวะจิตกับความเป็นของภาวะกาย กล่าวโดยสรุปการพัฒนาแบบสมดุลไม่จำกัดอยู่เพียงความสมดุลทางเศรษฐกิจ แต่สมดุลทั้งระดับเศรษฐกิจ สังคมมนุษย์ และจิตใจของมนุษย์

ในระดับความสัมพันธ์ทางการแลกเปลี่ยนจะต้องมีการแก้ไขการแลกเปลี่ยนที่ไม่เป็นธรรม (unequal exchange) จะต้องให้เกษตรกรหรือคนชนบทมีการรวมกลุ่ม มีการจัดการกับผลผลิตและทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ มีอำนาจต่อรองเพื่อไม่ให้ถูกเอาเปรียบ ในระดับนี้ การดำเนินงานทางการผลิตและการขายที่จัดตั้งขึ้นมาในรูปของธุรกิจชุมชน จะเป็นเครื่องมือต่อรองที่ดี เพราะตราบใดก็ตามที่สังคมต้องอยู่ในระบบตลาด อยู่ในระบบการแลกเปลี่ยน “ชุมชน” ก็จำเป็นต้องเรียนรู้และเข้าใจกลไกของมัน และใช้การแลกเปลี่ยนให้เกิดประโยชน์กับชุมชนให้มากที่สุด จึงจะสามารถป้องกันการแลกเปลี่ยนที่ไม่เป็นธรรมได้

18 ธุรกิจชุมชน : เส้นทางที่เป็นไปได้

ในระดับส่วนบุคคล ที่คนชนบทต้องอพยพไปขายแรงงานและถูกเอาเปรียบ การทำให้สามารถดำรงอยู่ในชนบทอย่างพอมีพอกิน ไม่เดือดร้อน ย่อมสามารถหลีกเลี่ยงสภาพการถูกเอาเปรียบจากภาวะการเป็นลูกจ้างในภาคอุตสาหกรรมได้ ธุรกิจชุมชนเป็นทางเลือกหนึ่งที่ทำให้คนชนบทมีโอกาสเพิ่มรายได้ให้แก่ตนเองโดยไม่ต้องอพยพไปเป็นกรรมกรในเมือง หรือแม้แต่การเป็นผู้ขายแรงงานให้แก่ธุรกิจชุมชนในหมู่บ้าน ก็น่าจะมีชีวิตที่ดีกว่า เพราะไม่ต้องจากครอบครัว ไม่ต้องอยู่กับความแออัดและความเร่งรีบ ไม่ต้องอยู่กับมลพิษ คุณภาพชีวิตน่าจะดีกว่ากัน

ขณะนี้ ความผิดพลาดของแนวทางพัฒนา ได้ปรากฏผลเลวร้ายที่ยากแก่การแก้ไข นั่นคือ

1. **โครงสร้างอุตสาหกรรมไทย** เป็นโครงสร้างของการพึ่งพาเป็นอุตสาหกรรมที่พึ่งการนำเข้า ยิ่งผลิตมากยิ่งต้องนำเข้ามาก กล่าวคือนำเข้าเครื่องจักร วัตถุดิบแปรรูป และเทคโนโลยี ตารางข้างล่างนี้ชี้ให้เห็นว่า มูลค่าการนำเข้าเครื่องจักรและสินค้าเพื่อการอุตสาหกรรมนั้นมีสัดส่วนเป็นกว่าร้อยละ 80 ของมูลค่าการนำเข้า

โครงสร้างการนำเข้าของไทย (%)

กลุ่มสินค้า	2530	2533	2539
สินค้าอุปโภคบริโภค	10.0	8.6	12.6
สินค้าแปรรูปเพื่อการผลิต	37.0	33.9	35.9
เครื่องจักร	29.7	39.2	48.8
อื่นๆ	23.3	18.3	2.7

ที่มา : คำนวณจากตัวเลขของธนาคารแห่งประเทศไทย

การพัฒนาอุตสาหกรรมไทยจึงต้องควบคู่กันไปกับการขาดดุลการค้า ความเชื่อทางทฤษฎีที่ว่า การพัฒนาอุตสาหกรรมช่วงแรกย่อมขาดดุลการค้าเพราะมีการนำเข้าสินค้าทุน แต่เมื่อสินค้าทุนเกิดดอกออกผลแล้ว จะทำให้การส่งออกมากขึ้น ดุลการค้าลดลง แต่ความจริงกลายเป็นว่า แม้สินค้าอุตสาหกรรมจะส่งออกได้มากขึ้น แต่การนำเข้าเพื่อการอุตสาหกรรมกลับเพิ่มเร็วกว่า เราจึงต้องขาดดุลการค้าเพิ่มขึ้น ดูตัวเลขจาก 2 ตารางข้างล่างนี้ ก็จะเห็นได้ว่า การส่งออกสินค้าอุตสาหกรรมเพิ่มขึ้นมิได้ช่วยแก้ปัญหาดุลการค้าแต่อย่างใด

สัดส่วนการส่งสินค้าอุตสาหกรรมออก (%)

กลุ่มสินค้า	2535	2536	2537	2538	2539
สินค้าเกษตร	15.9	16.0	16.8	17.1	20.3
สินค้าอุตสาหกรรม	74.1	74.9	75.3	75.2	73.6
อื่นๆ	10.0	9.1	7.9	7.7	6.1

ที่มา : ธนาคารกรุงไทย รายงานประจำปี 2539

การขาดดุลการค้าของไทย

ปี	ยอดขาดดุลการค้า	% GDP
2531	109,544	7.2
2532	146,364	8.2
2533	254,635	12.2
2534	233,201	9.7
2535	208,601	7.3

(ยังมีต่อ)

การขาดดุลการค้าของไทย (ต่อ)

ปี	ยอดขาดดุลการค้า	% GDP
2536	230,733	7.2
2537	231,437	6.4
2538	357,276	8.4
2539	420,725	9.0

ที่มา : ธนาคารแห่งประเทศไทย

ที่ยกตัวเลขในช่วง 2531-2539 มาแสดงก็เพราะว่า ช่วงนี้คือ ยุคทองของการส่งออกสินค้าอุตสาหกรรม สัดส่วนของสินค้าอุตสาหกรรม ส่งออกสูงถึงร้อยละ 74-75 ของมูลค่าการส่งออกทั้งหมด แต่ปรากฏว่า ยอดขาดดุลการค้ากลับเพิ่มสูงขึ้น โดยเฉพาะจากปี 2535 เป็นต้นมา เพิ่มขึ้นอย่างน่าตกใจ เทียบกับช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1-2 ซึ่งประมาณ ร้อยละ 50-60 ของมูลค่าการส่งออกเป็นสินค้าเกษตรกรรม การขาดดุลการค้าประมาณ 10,000-12,000 ล้านบาท คิดเป็นประมาณร้อยละ 4-5 ของ GDP แต่ครั้นถึงยุคทองของการส่งออกสินค้าอุตสาหกรรม กลับปรากฏว่า การขาดดุลการค้าเพิ่มขึ้นเป็นประมาณร้อยละ 8-9 ของ GDP แสดงให้เห็นความเชื่อเชิงทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาอุตสาหกรรม ไทยผิดพลาด เพราะการพัฒนาอุตสาหกรรมไทยเป็นการพัฒนาที่พึ่งพา มากเกินไป ขณะที่ภาคเกษตรพึ่งพาน้อยมาก กลับไม่ได้รับการเหลียวแล เท่าที่ควร ถ้าหากมีการพัฒนาการเกษตร และยกระดับไปสู่เกษตรอุตสาหกรรมก็คงไม่ประสบปัญหาการขาดดุลการค้ามากมายดังที่เป็นอยู่

การขาดดุลการค้าเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ นำไปสู่ปัญหาการขาดดุลบัญชีเดินสะพัด (ดุลการค้า บวกดุลบริการ) เพราะรายได้จากภาคบริการ ใน

ที่สุดแล้วก็ไม่เพียงพอที่จะนำมาชดเชยดุลการค้า ยิ่งการนำเข้าและการส่งออกของไทยต้องพึ่งการขนส่งของบริษัทรถไฟต่างประเทศ จึงต้องเสียค่าระวางเรือและค่าประกันภัยให้ต่างประเทศมากขึ้น ยังมีการส่งออก-นำเข้ามากขึ้น ค่าใช้จ่ายส่วนนี้ก็ยิ่งมากขึ้น ดังนั้นในปี 2538-2539 ทำให้ดุลบัญชีเดินสะพัดขาดดุลสูงมากถึงประมาณร้อยละ 9 ของ GDP

การขาดดุลเช่นนี้นำไปสู่ปัญหาเงินทุนสำรองระหว่างประเทศ หรือเงินรายได้ที่เป็นเงินตราต่างประเทศ ซึ่งเป็นหลักค้ำประกันค่าเงินบาท ยิ่งขาดดุลมากก็หมายความว่า เงินตราต่างประเทศที่เป็นเงินทุนสำรองก็ยิ่งร่อยหรอ ปี 2538-2539 ที่เงินทุนสำรองยังสูงถึงระดับ 35,000-39,000 ล้านดอลลาร์นั้น ปัจจัยค้ำจุนวงเงินทุนสำรองที่สำคัญคือ เงินกู้ยืมจากต่างประเทศ ทั้งการกู้ยืมภาครัฐและภาคเอกชน ซึ่งปรากฏว่าเมื่อสิ้นปี 2539 วงเงินกู้ยืมสูงถึงประมาณ 90,000 ล้านดอลลาร์ เป็นการกู้ของเอกชน 72,000 ล้านดอลลาร์ ของรัฐ 18,000 ล้านดอลลาร์ เมื่อถึงกำหนดการชำระหนี้ โดยเฉพาะหนี้ระยะสั้นที่ต้องชำระภายในปี 2540-41 ซึ่งมีอยู่ถึงประมาณ 48,000 ล้านดอลลาร์ (ทั้งหมดเป็นหนี้ของเอกชน) ต้องนำเงินทุนสำรองระหว่างประเทศไปใช้หนี้ มีผลให้เงินทุนสำรองร่อยหรอและมีผลให้ค่าเงินบาทตกต่ำ และต้องปล่อยให้ค่าเงินบาทลอยตัวในที่สุด เมื่อ 2 กรกฎาคม 2540 เพราะสถานการณ์บ่งชี้ว่า เงินทุนสำรองที่มีอยู่ไม่พอชำระหนี้ ถ้านำเงินทุนสำรองไปใช้หนี้หมดหลักประกันค่าเงินบาทก็ต้องหมดไปด้วย จึงนำไปสู่ภาวะวิกฤติทางการเงิน

2. ภาวะเศรษฐกิจฟองสบู่ ที่เริ่มตั้งแต่ปี 2531 มีผลให้ราคาที่ดินและราคาหุ้นพุ่งสูงเกินความเป็นจริงและจูงใจให้มีการลงทุนในด้านนี้มาก แต่เนื่องจากเงินออมภายในไม่พอ ทำให้สถาบันการเงินในประเทศ

และบริษัทใหญ่ๆ หันไปกู้เงินจากต่างประเทศมาลงทุน กอปรกับเงินกู้จากต่างประเทศดอกเบี้ยถูก (4-5%) และธนาคารแห่งประเทศไทยมีนโยบายกำหนดอัตราแลกเปลี่ยนคงที่ ทำให้ผู้กู้ไม่ต้องเสี่ยงกับการเปลี่ยนแปลงของค่าเงิน ยิ่งกว่านั้นในปี 2536 มีการดำเนินงาน BIBF (Bangkok International Banking Facilities) คือ อนุญาตให้มีการนำเงินเข้า-ออกได้เสรี สามอย่างประกอบกัน คือ ดอกเบี้ยต่างประเทศถูก อัตราแลกเปลี่ยนคงที่ และ BIBF มีผลให้เงินกู้จากต่างประเทศภาคเอกชนเข้ามาสูงมากถึง 72,000 ล้านดอลลาร์ ดังกล่าวแล้ว แต่การที่ธุรกิจการค้าและอุตสาหกรรมไม่ได้นำเงินกู้นี้ไปลงทุนให้เกิดดอกออกผลเป็นเงินตราต่างประเทศ แต่ครั้งถึงเวลาใช้หนี้ต้องใช้หนี้เป็นเงินตราต่างประเทศ จึงทำให้เกิดภาวะวิกฤติ คือ ขาดแคลนเงินตราต่างประเทศเพื่อชำระหนี้ เงินทุนสำรองที่มีอยู่เดิมก็ร่อยหรอลงเพราะขาดดุลบัญชีเดินสะพัด และถูกแลกเอาไปชำระหนี้ต่างประเทศมากด้วย

จากสองประเด็นที่กล่าวมา ชี้ให้เห็นว่า การพัฒนาอุตสาหกรรมและความผิดพลาดของภาคอุตสาหกรรม ได้นำไปสู่ภาวะวิกฤติทางเศรษฐกิจและการเงิน เมื่อรวมกับการบริหารและการจัดการที่ผิดพลาดและไร้ประสิทธิภาพของรัฐบาล เหตุการณ์ก็ลุกลามบานปลายกลายเป็นวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจ นั่นคือ ค่าเงินบาทตกต่ำ ความเชื่อถือในสถาบันการเงินหดหาย ลูกค้าถอนเงินออก สถาบันการเงินที่เหลืออยู่ขาดสภาพคล่อง ผู้ลงทุนกู้เงินไม่ได้ การลงทุนชะงักงัน การว่างงานเพิ่มขึ้น เกิดเป็นปัญหาสังคมตามมา รัฐบาลหาทางออกไม่ได้ การว่างงานซึ่งประมาณว่ามีถึง 2 ล้านคนในปี 2541 เป็นปัญหาหนักหน่วงรุนแรง และเห็นว่าทางแก้ประการหนึ่งคือ การให้แรงงานกลับไปทำอาชีพต่างๆ ในภาคเกษตร

“ธุรกิจชุมชน” จึงเป็นทางเลือกที่สำคัญ ในขณะที่ธุรกิจอุตสาหกรรมในเมืองประสบปัญหา ปลดคนงานออก สถานการณ์เช่นนี้นับเป็นโอกาสที่เหมาะสมในอันที่จะศึกษาช่องทางการจัดตั้งธุรกิจชุมชน เพื่อให้เป็นทางเลือกของการประกอบอาชีพในชนบท เพื่อบรรเทาภาวะวิกฤติที่จะมีผลกระทบต่อชนบท และแรงงานที่กำลังว่างงานคืนสู่ชนบท ในระยะยาว ธุรกิจชุมชนคือทางเลือกที่จะทำให้ชนบทได้มีโอกาสดึงดูดเงินรายได้จากภาคเมืองคืนสู่ชนบทบ้าง และธุรกิจชุมชนจะเป็นทางเลือกหนึ่งที่ยั่งยืนต่อรองมิให้เกิดการแลกเปลี่ยนที่ไม่เป็นธรรมมากเกินไป

1.2 แนวคิดเรื่องธุรกิจในต่างประเทศ

การสืบค้นเพื่อหาว่าแนวคิดเกี่ยวกับธุรกิจชุมชนมีรากเหง้ามาจากไหนเป็นแนวคิดที่ก่อกำเนิดขึ้นมาภายในประเทศไทย หรือเคยเกิดขึ้นที่ใดมาก่อนในประวัติศาสตร์ของการพัฒนาเศรษฐกิจ หากกล่าวในเชิงทฤษฎี ไม่ยากนักที่จะชี้ชัดลงไปว่า “ธุรกิจชุมชน” เริ่มขึ้นเมื่อไร แต่หากตีความคำว่า “ธุรกิจ” ที่หมายถึง การผลิต การค้า การแลกเปลี่ยน การบริการที่ให้ได้มาซึ่งกำไร ก็พอจะสืบสาวได้ว่า ธุรกิจชุมชนพัฒนาการมาอย่างไร และถ้าหากใช้แนวคิดเชิงเศรษฐศาสตร์การเมืองตีความคำว่า “ธุรกิจชุมชน” ก็ย่อมหมายถึงการประกอบการการผลิต การค้า การบริการ ที่ชุมชนเป็นเจ้าของ หรือปัจจัยการผลิตส่วนใหญ่เป็นของชุมชน หรือชุมชนร่วมกันเป็นเจ้าของ ภายใต้แนวคิดเช่นนี้ก็พอจะเห็นเส้นทางแห่งพัฒนาการได้ว่า ในทางสากลแล้วจุดเริ่มต้นน่าจะมาจากการคลี่คลายปรับเปลี่ยนจากแนวคิดและรูปแบบชุมชนสังคมนิยมของพวก Socialist Associationist (นักสังคมนิยมแนวสมาคมหรือนักสังคมนิยมแนวสหกรณ์) แบบโอเวน คลี่คลายมาสู่ชุมชนสังคมนิยมที่กรรมสิทธิ์เป็นของปัจเจกบุคคล และอาศัยกลไกตลาดแบบฟรีเมอว์ มาสู่

โรงงานชุมชน โรงงานภายใต้ระบบทุนนิยมแบบหลุยส์ บลัง จนกระทั่งพัฒนาไปสู่ขบวนการสหกรณ์สมัยใหม่ในที่สุด ซึ่งจะได้กล่าวถึงในแต่ละรูปแบบพอเป็นสังเขปต่อไปนี้

1.2.1 ชุมชนสหกรณ์สังคมนิยมของ โรเบิร์ต โอเวน

โรเบิร์ต โอเวน (Robert Owen, 1771-1858) เป็นนักมนุษยนิยมและสังคมนิยม เขาไม่ชอบเห็นกรรมกร แรงงานเด็ก และแรงงานหญิงถูกเอาเปรียบ ไม่ชอบเห็นผู้ด้อยโอกาสในสังคมถูกกดขี่ เขาจึงพยายามมองหาช่องทางที่จะสร้างระบบการผลิตที่ปราศจากการเอารัดเอาเปรียบซึ่งกันและกัน ปี 1816 เขาได้เขียนหนังสือขึ้นมาเล่มหนึ่งชื่อว่า *The New View of Society* เนื้อหา คือ การคุ้มครองผู้ใช้แรงงาน โดยเฉพาะแรงงานเด็ก ต่อมาในปี 1824 เขาเดินทางไปที่สหรัฐอเมริกา เปิดชุมชนสหกรณ์ที่นิวฮาร์โมนี รัฐอินเดียนา แต่ชุมชนสหกรณ์ หรือสถานประกอบการที่ชุมชนเป็นเจ้าของทุกแห่งที่โอเวนเปิดดำเนินงานต่างก็ประสบกับความล้มเหลว¹

ปี 1834 โอเวนได้เปลี่ยนโรงงานทอผ้าของเขาที่ New Lanark ให้เป็นสหกรณ์ของคนงาน สร้างชุมชนสหกรณ์สังคมนิยมในสถานประกอบการ กล่าวคือ โรงงานเป็นของส่วนรวม ไม่มีกรรมสิทธิ์ของปัจเจกบุคคล เปลี่ยนกรรมสิทธิ์ส่วนตัวของเขาให้เป็นกรรมสิทธิ์รวมของคนงานทุกคน² พร้อมๆ กันนั้นเขาให้คนงานในโรงงานรวมตัวกันจัดตั้งสหภาพแรงงานชื่อว่า Robert Owen's Grand National Consolidated Trade Union โดยมีโอเวนเป็นประธาน มีวัตถุประสงค์ให้เป็นองค์กรต่อสู้และช่วยเหลือซึ่งกันและกันของคนงาน เป็นการรวมคนงานที่ทำลายกฎหมาย The Combination Act 1824 ที่ห้ามมิให้คนงานรวมตัวกันเพื่อต่อสู้เรียกร้อง³

สหกรณ์ชุมชนโรงงานของโอเวนมีหลักปรัชญาในการดำเนินงาน
2 ประการใหญ่ ๆ คือ

1. สภาพการทำงานของผู้จ้างจะต้องดีเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีของผู้จ้าง
2. จะต้องไม่มีการขูดรีดแรงงาน

นอกจากนี้โอเวนยังเห็นว่า การที่นายจ้างแสวงหากำไรจากธุรกิจคือที่มาของการขูดรีดแรงงาน และเห็นว่า “เงิน” คือเครื่องมือของการขูดรีด ดังนั้นในสหกรณ์โรงงานของเขาจะต้องไม่ใช้เงิน และไม่เอากำไร โอเวนจึงหันไปใช้คู่มือแรงงาน (labour notes) เขาเห็นว่า มูลค่าของแรงงานคือมาตรฐานที่แท้จริงของราคา ความคิดในเรื่องมูลค่าสิ่งของที่อิงกับมูลค่าแรงงานนี้ โอเวนคงได้แนวคิดมาจาก Adam Smith ผู้เขียนหนังสือวิชาการเศรษฐศาสตร์การเมือง (political economy) เรื่อง *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations* เมื่อปี 1776 ซึ่งต่อมาหนังสือเล่มนี้ได้รับการยอมรับจากสังคมทุนนิยมมาก และทำให้ Adam Smith เป็นที่ยอมรับของนักวิชาการเศรษฐศาสตร์ว่าเป็นบิดาแห่งเศรษฐศาสตร์ ผู้สร้างทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์ว่าด้วยมือที่มองไม่เห็น (invisible hand) หรือการทำงานของกลไกตลาด (market mechanism) และทฤษฎีการแบ่งงานกันทำตามความถนัด (specialization and division of labour)

ในแนวคิดและปรัชญาของ Adam Smith เขาเห็นว่า มูลค่าของผลผลิตคิดได้จากปริมาณแรงงานที่ใช้ไปในการผลิตนั้นๆ⁴ ปริมาณแรงงานวัดได้จากจำนวนเวลาทำงาน เช่น ถ้าผลิตเสื้อ 1 ตัว ใช้เวลาทำงาน 1 วัน ก็หมายความว่า เสื้อตัวนั้นมีมูลค่า (แท้จริง) 1 วันทำงาน ดังนั้นหากการผลิตกางเกง 1 ตัว ใช้เวลา 2 วัน ก็หมายความว่า กางเกง 1

ตัว แลกได้เสื้อ 2 ตัว เป็นต้น ดังนั้น Adam Smith ไม่ได้คิดมูลค่าของสิ่งของด้วย “ราคา” ที่เป็นตัวเงิน แต่คิดที่ “ค่า” ของมันด้วยปริมาณแรงงาน

โอเวนได้นำแนวคิดนี้มาทำคู่มือแรงงาน หรือ “บัตรแรงงาน” ใครทำงานแผนกไหน ผลิตส่วนไหน ใช้เวลากี่ชั่วโมง “บัตรแรงงาน” ก็ระบุไว้ เช่น ทำงานแผนกปั่นด้าย วันละ 8 ชั่วโมง เดือนละ 26 วัน ก็ได้บัตรแรงงาน 208 ชั่วโมง บัตรนี้อาจแบ่งเป็นบัตรย่อยที่มีจำนวนแรงงาน 8 ชั่วโมง 16 ชั่วโมง ก็ได้

ด้วยวิธีการดังนี้ โอเวนเห็นว่า สังคมไม่ต้องใช้เงินตรา ไม่ต้องหาโลหะใดๆ มาเป็นสื่อกลาง ทุกคนก็ไม่ต้องถูกขูดรีด และไม่มีใครได้กำไร ทุกคนได้ประโยชน์เสมอกัน กล่าวได้ว่า แนวคิดของโอเวนเป็นแนวคิดสังคมนิยมล้วนๆ แต่เป็นสังคมนิยมระดับชุมชนโรงงาน

แต่แล้วโอเวนต้องพบกับความเสียใจและความล้มเหลว เพราะเขาเป็นนักอุดมคติ มองเห็นแต่ด้านดีของมนุษย์ ถ้าเขาได้เข้าใจปรัชญาพุทธที่ว่า นัตถิ ตณฺหา สมานํทํ ไม่มีแม่น้ำใดๆ ที่จะกว้างใหญ่ไหลกลั่นเทากับความโลภของมนุษย์ กล่าวอีกนัยหนึ่ง ความโลภของมนุษย์ไม่มีที่สิ้นสุด ความโลภของมนุษย์แฝงฝังอยู่ในทุกคน ไม่เลือกชนชั้น และวรรณะ

ในทัศนะเชิงพุทธปรัชญา ความโลภของมนุษย์นั่นเองที่ทำให้ลัทธิโอเวนพังทลาย เพราะเริ่มจากสมาชิกบางส่วนพบว่า “การโกง” ชั่วโมงทำงานทำให้พวกเขามีทรัพย์สินได้มากขึ้น เช่น การผลิตแก้วที่ควรเสร็จภายใน 1 วัน (ถ้าทำงานโดยปกติ) แต่ผู้ผลิตบอกว่าใช้เวลา 2 วัน หรือ 16 ชั่วโมง เพื่อจะได้มี “บัตรแรงงาน” มากขึ้นหรือมีค่ามากขึ้น นำไปแลกกับสินค้าอื่นๆ ได้มากขึ้น เช่น แลกเสื้อได้ 2 ตัว แทนที่จะเป็น 1

ตัว ดังนั้น เมื่อคนอื่นๆ เห็นว่า “การโกง” ชั่วโมงทำงานทำได้ง่าย ใครๆ ก็พากันทำ ชั่วโมงการทำงานที่แท้จริงก็ถูกเบี่ยงเบน “ปริมาณแรงงาน” ที่ระบุไว้ในบัตรแรงงานจึงไม่ใช่ปริมาณแรงงานที่แท้จริง ความเชื่อถือในบัตรแรงงานก็ค่อยๆ หดไป ประสิทธิภาพในการผลิตก็ลดลง สิ่งของที่จะผลิตให้เสร็จภายใน 8 ชั่วโมงก็ถูกดึงเวลาให้เป็น 16 ชั่วโมง เป็นต้น ในที่สุด “สหกรณ์ชุมชนในสถานประกอบการ” แต่ละแห่งจึงต้องล้มสลาย

บทเรียนจากประวัติศาสตร์ทำให้ต้องรำลึกอยู่เสมอว่า “โลกจริง” เป็นสิ่งที่มีอยู่ในตัวมนุษย์ทุกๆ คน การผลิตและการจัดการธุรกิจ “เพื่อส่วนรวม” มีอาจจะเลยความจริงข้อนี้ได้ “สมาชิกชุมชน” ย่อมมีทั้งด้านสว่าง คือ เจตนาที่จะร่วมมือกันเพื่อสร้างสรรค์ผลผลิตและผลได้ และมีด้านลบคือ “โลกจริง” การผลักดันด้านสว่าง และควบคุมด้านลบ คือ ยุทธศาสตร์ของธุรกิจชุมชนหรือธุรกิจที่ถือปัจจัยการผลิตร่วมกัน ส่วนจะผลักดันด้านสว่างอย่างไร และควบคุมด้านลบอย่างไร ย่อมเป็นวิธีการหรือยุทธวิธีที่จะต้องคิดค้น ความปรารถนาดี ความตั้งใจดี และความมีมนุษยนิยมเต็มเปี่ยม ไม่เพียงพอที่จะทำให้ธุรกิจชุมชนเติบโตและยั่งยืนได้ ดังที่โอเวน นักมนุษยนิยม ผู้มีอุดมคติเต็มเปี่ยมสละได้ แม้แต่ทรัพย์สินส่วนตัวของตนเองเพื่อคนอื่น แต่แล้วโครงการของเขาก็ล้มเหลว ล้มละลาย ด้วย “โลกจริง” ของกลุ่มคนที่เขาต้องการจะช่วย

การเอาเปรียบซึ่งกันและกันจึงไม่เพียงแต่เกิดขึ้นระหว่างกลุ่มคนที่ต่างชนชั้นกันเท่านั้น แต่มันสามารถเกิดขึ้นได้แม้ในกลุ่มคนในชนชั้นเดียวกันด้วย ต่างกันอยู่ที่ว่า ชนชั้น “ผู้ขี้เม” มีศักยภาพที่จะเอาเปรียบได้ง่ายกว่าและมากกว่าเมื่อเทียบกับชนชั้นผู้ยากไร้ ขณะเดียวกัน ความเอื้ออาทรต่อเพื่อนมนุษย์ก็มีได้จำกัดอยู่ในชนชั้นใดชนชั้นหนึ่ง ชนชั้นผู้

มั่งมีบ้างครั้งก็มีความเอื้ออาทรต่อชนชั้นผู้ยากไร้มากกว่าชนชั้นผู้ยากไร้เอื้ออาทรต่อกันเสียอีก ดังเช่นกรณีของโรเบิร์ต โอเวน เป็นต้น

1.2.2 ฟูรีเอ (Fourier) กับ ฟาลังสแตร์ (Phalansteris)

Francois Marie Chales Fourier (1772-1837)⁶ เป็นนักวิจารณ์สังคมและเป็นผู้คิดสังคมนิยมอุดมคติ (Utopian socialist) เขาได้เสนอแนวคิดในอันที่จะทำให้มนุษยชาติหลุดพ้นจากความทุกข์ยากและการเหยียดหยามทางชนชั้น ฟูรีเอเห็นว่า พระเจ้าได้สร้างมนุษย์แผนการที่จะทำให้มนุษย์มีความสุขและหลุดพ้น แต่มนุษย์กลับไม่ใส่ใจต่อแผนของพระเจ้า ฟูรีเอเห็นว่า การที่จะทำให้มนุษย์ได้รับความสุขต้องทำให้มนุษย์มีโอกาสปลดปล่อยความรู้สึก และได้สนองตอบต่อความรู้สึกและความต้องการของตนเอง และเพื่อให้เกิดผลที่เป็นจริง เขาจึงได้เสนอรูปแบบชุมชนแห่งความสุข และความสมานฉันท์ของมนุษย์เรียกว่า “ฟาลังสแตร์ (Phalansteris)”

ฟาลังสแตร์เป็นสมบัติส่วนรวมที่มีชุมชนสมาชิกประมาณ 1,800 คน ตามจินตนาการของฟูรีเอ มันเป็นสิ่งก่อสร้างขนาดมหึมาที่เป็นที่อยู่อาศัยของชุมชนสมาชิก ในสิ่งก่อสร้างนี้มีการแบ่งหน่วยย่อยเป็นห้องนอนของแต่ละคน มีห้องโถงสำหรับรับประทานอาหาร มีห้องอ่านหนังสือ ห้องรับแขกโรงละคร ห้องสำหรับกีฬาในร่ม ทั้งหมดนี้ตั้งอยู่ภายในอาคารเดียวกันหรือชายคาเดียวกัน

ฟูรีเอเสนอว่า ฟาลังสแตร์นี้จะต้องรับบุคคลทุกชนชั้นเข้ามาอยู่ด้วยกัน แม้ว่าการบริการและการได้รับความสะดวกสบายในฟาลังสแตร์จะแตกต่างกันไปบ้างตามฐานะของคน เช่น ในห้องอาหารร่วมนั้นจะมีโต๊ะอยู่ 5 ประเภท ซึ่งต่างกันตามระดับความสามารถในการจ่าย แต่จะมีโต๊ะอยู่ประเภทหนึ่งสำหรับคนจนคือโต๊ะที่บริการอาหารฟรี⁶

ฟูรีเอเห็นว่า การนำเอาคนทุกชนชั้นมาอยู่รวมกันในฟาลังสแตร์จะเป็นเงื่อนไขให้คนแต่ละประเภทมีความเข้าใจกัน เรียนรู้ซึ่งกันและกัน และเห็นอกเห็นใจกัน ก่อให้เกิดความสุขและสันติของมนุษยชาติ

ฟาลังสแตร์มีลักษณะคล้ายๆ กับองค์การเศรษฐกิจชุมชนขนาดใหญ่ กล่าวคือ นอกจากมีอาคารขนาดใหญ่ มีสมาชิก 1,800 คนแล้วยังมีเนื้อที่ประมาณ 2,250 ไร่ เนื้อที่เหล่านี้จะถูกจัดแบ่งประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจทุกชนิดที่จำเป็นสำหรับสมาชิกชุมชน ฟาลังสแตร์จึงผลิตผลิตภัณฑ์ต่างๆ หลายอย่าง ตั้งแต่อาหาร เสื้อผ้า ยารักษาโรค เครื่องใช้ไม้สอยต่างๆ ฯลฯ หากสิ่งใดที่ผลิตเองไม่ได้ ก็จะแลกเปลี่ยนออกจากฟาลังสแตร์อื่นๆ แต่การแลกเปลี่ยนจะไม่กระทำผ่านปัจเจกบุคคล จะต้องทำผ่าน “ฟาลังสแตร์” เท่านั้น จึงเห็นได้ชัดว่าหลักการทางเศรษฐกิจของฟาลังสแตร์คือ การผลิตพอเพียงเลี้ยงตนเอง การค้าขายแลกเปลี่ยนเน้นการค้าระหว่างฟาลังสแตร์ด้วยกัน ฟาลังสแตร์จึงมีลักษณะเป็น self sufficient community ฟังดูแล้วคล้ายๆ กับชุมชนในอุดมคติตามที่นักชุมชนนิยมในบ้านเราปรารถนา

ฟูรีเอเป็นนักสังคมนิยม แต่เขาไม่ได้เสนอให้ยกเลิกกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคล ข้อนี้แตกต่างจาก โรเบิร์ต โอเวน การบริหารและการจัดการของฟาลังสแตร์มีรูปแบบคล้ายๆ บริษัท⁷ นั่นคือ สมาชิกที่ถือหุ้นในฟาลังสแตร์จะได้รับผลตอบแทนตามสัดส่วนของหุ้นที่ถือ ส่วนคนที่ไม่ถือหุ้นแต่ลงแรงทำการผลิตก็ได้รับค่าตอบแทนเช่นเดียวกัน ฟูรีเอเสนอว่า ค่าตอบแทนของเงินลงทุน (หรือเงินปันผล) เป็น 4 ใน 12 ส่วน ค่าตอบแทนแรงงานเป็น 5 ใน 12 ส่วน และฝ่ายจัดการ 3 ใน 12 ส่วน หรือกล่าวโดยสรุป ฟูรีเอให้แบ่งกำไรเป็น 12 ส่วน 4 ส่วนเป็นเงินปันผล 5 ส่วนเป็นค่าแรง และ 3 ส่วนเป็นค่าจัดการ⁸

ฟูริเอกล่าวว่า ปัญหาหลักของเศรษฐศาสตร์ก็คือ การทำให้ผู้ที่ได้รับเงินเดือนกลายเป็นเจ้าของ ให้ทุกคนมีส่วนได้ส่วนเสียอันเดียวกัน ความคิดการเป็นเจ้าของนี่เป็นสิ่งเร้าความรู้สึกลึกซึ้งยิ่งของมนุษย์ที่เจริญแล้ว คนจนนั้นถึงแม้ว่าจะจะเป็นเจ้าของแต่เพียง 1 ใน 20 ส่วนของหุ้นทั้งหมด ก็ย่อมจะรู้สึกภูมิใจว่าเป็นเจ้าของกิจการทั้งหมดด้วยคนหนึ่ง ในฐานะที่เป็นผู้ถือหุ้นและเขาสามารถจะพูดว่า “นี่เป็นที่ดินของเรา ตึกกราม บ้านช่องของเรา ป่าของเรา โรงงานของเรา ทุกๆ อย่างเป็นทรัพย์สินของเรา...”⁹

ในความคิดของฟูริเอ เขาเชื่อว่า ภายในฟาลังสแตร์ การต่อสู้ทางชนชั้นจะหมดไป เพราะว่าสมาชิกทุกคนในฟาลังสแตร์เป็นเจ้าของฟาลังสแตร์ร่วมกัน ทุกคนมีโอกาสที่จะเป็นผู้บริหารฟาลังสแตร์ได้โดยการเลือกตั้ง หากสมาชิกส่วนใหญ่ของฟาลังสแตร์เลือกใคร ผู้นั้นก็จะได้เป็นผู้บริหาร ดังนั้นผู้ยากจนแต่มีความสามารถก็อาจได้รับเลือกเป็นผู้บริหารได้

ฟูริเอเป็นผู้ที่มีวิสัยทัศน์กว้างไกลมาก เขาสามารถคาดการณ์เหตุการณ์ล่วงหน้าได้เกือบ 200 ปี นั่นคือเขาเห็นว่าในตัวเมืองใหญ่ๆ จะเกิดความแออัด เนื่องจากการย้ายถิ่นจากชนบทเข้าเมือง มีการทิ้งไร่นาท้องนา มาหาภาคอุตสาหกรรม คุณภาพชีวิตของคนเมืองจะย่ำแย่ เขาจึงเสนอให้มีการอพยพกลับชนบท โดยการเลือกหาสถานที่ที่สามารถประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจได้ทั้งภาคเกษตรและภาคอุตสาหกรรมพร้อมๆ กันเพื่อจัดตั้งฟาลังสแตร์ เขาเห็นว่า สถานที่ที่มีป่า ลำธาร คือสถานที่ที่เหมาะสมที่สุดสำหรับฟาลังสแตร์ เขาเห็นว่าการงานกับการพักผ่อนสามารถไปด้วยกันได้ ถ้างานนั้นทำให้เกิดความเพลิดเพลิน เขาเห็นว่า “อาชีพเกษตรกรรม” จะต้องเข้าสวมแทนที่อาชีพอุตสาหกรรม¹⁰ และ

หนังสือ **"ธุรกิจชุมชน : เส้นทางที่เป็นไปได้"** เล่มนี้ เป็นเอกสารตำราหลักสำหรับใช้ประกอบการเรียนการสอนในวิชา **"การจัดการวิสาหกิจชุมชน (Management of Community Enterprises)"** ของหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรบัณฑิต สาขาการปกครองท้องถิ่น ซึ่งเป็นโครงการความร่วมมือทางวิชาการระหว่างกรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่นกับสถาบันการศึกษา

ธุรกิจชุมชน คือ องค์การการผลิตและการค้าที่จัดตั้งขึ้นโดยสมาชิกของชุมชน บริหารและควบคุมโดยชุมชน เพื่อสร้างผลประโยชน์ให้แก่ชุมชน ธุรกิจชุมชนนั้นมีผู้คิด ผู้ทดลอง และผู้สร้างสรรคมาแล้วหลายยุคหลายสมัย อย่างเช่น สหกรณ์และกลุ่มเกษตรกร รวมถึงธุรกิจที่ชาวบ้านและชุมชนจัดตั้งขึ้นมาในท้องถิ่นต่างๆ

หนังสือเล่มนี้ได้นำเสนอ กรอบการวิเคราะห์และทฤษฎีที่ใช้ศึกษาความเป็นไปได้ โดยพิจารณาจากปัจจัยทั้งภายใน ภายนอก จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาสทางการตลาดและอุปสรรคขัดขวางตามแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์ พร้อมทั้งตัวอย่างกรณีศึกษาในการจัดทำธุรกิจชุมชนอย่างชัดเจน ซึ่งจะเป็ประโยชน์ในการนำไปประยุกต์ใช้เพื่อพัฒนาให้เกิดประสิทธิภาพ และประสิทธิผลในการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนต่างๆ ต่อไป

สถาบันการศึกษาที่เข้าร่วมโครงการหรือสถาบันอื่นใด ที่มีความประสงค์จะใช้นัดังนี้

กรุณาส่งข้อใดก็ได้ สำนักงานโครงการความร่วมมือทางวิชาการ ระหว่าง

กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่นกับสถาบันการศึกษา

อาคาร 5 ชั้น 4 กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น วังสวนสุนันทา

ถ.ราชสิมา เขตดุสิต กทม. 10300

โทร. 02-241-0309, 02-241-0246 โทรสาร : 02-241-0433

ISBN 978-974-414-338-9

ราคา 220 บาท